

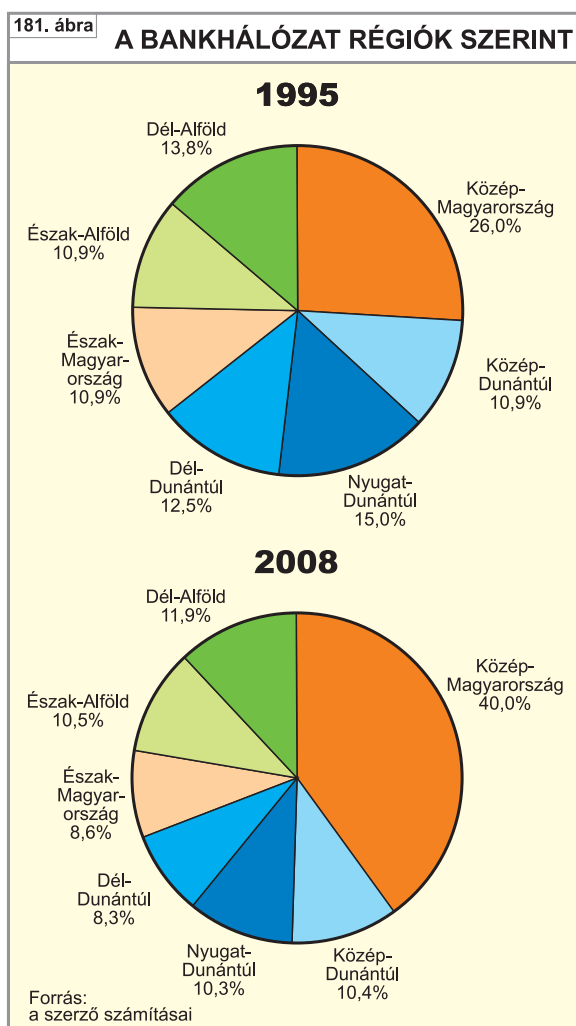
Bankhálózat

A bankhálózat öröklött területi egyenlőtlenségeinek kiegyenlítődése a korai átmenet időszakában

A kétszintű bankrendszer megteremtése 1987-ben – 40 éves átmeneti egyszintű működés után – a modern magyar bankrendszer újjászületését eredményezte. Az átmenet első évtizedében Kelet-Közép-Európában legkorábban lezajló bankprivatizáció eredményeként a bankok többsége, illetve a banki eszközök 80%-a külföldi többségi tulajdonba került. A magyar pénzügyi szektor vitathatatlanul elmaradottabb volt a fejlettebb országokénál az 1990-es években, ami a bankhálózat egyenlőtlen térbeli eloszlásában és alacsony hálózati sűrűségében is megmutatkozott (JÖNS, H. 2001). A bankfiókok földrajzi eloszlása és térbeli diffúziója jól tükrözte az 1990-es évek gazdasági fejlődésének térszerkezeti változásait. A gazdasági és politikai átmenetet követően a kereskedelmi bankok nagy ütemben fejlesztették fiókhálózatukat a szocialista ipartelepítés szempontjából korábban elhanyagolt nyugati megyékben (ILLÉS I. 1994, GÁL Z. 1998).

A kereskedelmi bankok első fiókhálózat-építési hullámának köszönhetően a fiókhálózat sűrűségben a keleti és nyugati országrészek között fennálló különbségek 1990-ig kiegyenlítődték, a nyugati országrész hátránya megszűnt (LADOS M. 1992). A hazai pénzintézetek a centralizált banki struktúrából következően a viszonylag kis méretű hazai bankpiac egyenletes fiókhálózati lefedésére törekedtek, ami az 1990-es években a nyugati és keleti országrészek közötti kiegyenlítődéssel irányába mutatott. (181. ábra). A nyugati országrész az 1990-es évek végéig átmeneti előnyt élvezett a fiókellátottság tekintetében, de az országrész viszonylagos telítődését köve-

tően a kilencvenes évek derekától a fő fióknyitási célpontok már a kelet- és dél-magyarországi nagyvárosok voltak (GÁL Z. 1998, 2000).

A bankfiókhálózat területi sajátosságai

Annak ellenére, hogy a fiókhálózat térbeli kiterjedése javította a bankokhoz való hozzáférés feltételeit, az országra még mindig jellemző volt az alacsony hálózati sűrűség, különösen az EU-15-ök kedvező átlagához viszonyítva (1923 fő/fiók). Míg a hazai piac méretéhez képest a

bankok száma viszonylag magas, a *fióksűrűség* még mindig elég alacsony. Annak ellenére, hogy a hálózati sűrűségi mutató értéke 1998 és 2008 között 76%-kal növekedett, jelenleg az egy kereskedelmi bankfiókra jutó 6061 fős magyarországi lakosságszám arra utal, hogy az ország terüle-

te még nincs kellően lefedve bankfiókokkal és a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés indikátorai alapján jelentős különbségek állnak fenn az ország nyugati és keleti részei között (44. táblázat). A kistérségek szintjén országsszerte hátrányos helyzetű belső perifériák is találhatóak az Alföldön és Észak-Magyarországon is. A bankfiókra eső népesség alapján egyértelmű Közép-Magyarország és a Nyugat-Dunántúl vezető pozíciója. Budapesten a bankfiókhálózat intenzív fejlődése miatt a főváros tovább növelte amúgy is jelentős hálózati részesedését. A fő-

városban a hálózatsűrűség duplája az országos átlagnak (3335 fő fiókonként). Míg 1987-ben a fiókoknak csak 11%-a működött Budapesten, addig ez az arány 2008-ban már 31% volt. 1995 és 2008 között a főváros mellett Közép-Magyarország növelte legnagyobb mértékben fiókhálózati részesedését, míg a többi régió vesztett pozíciójából (181. ábra). A leggyengébb sűrűségi és ellátottsági mutatókkal az Észak-Alföld és Észak-Magyarország rendelkezik. A bankok területi eloszlása egyértelműen tükrözi az aktívabb pénzügyi közvetítői tevékenységet,

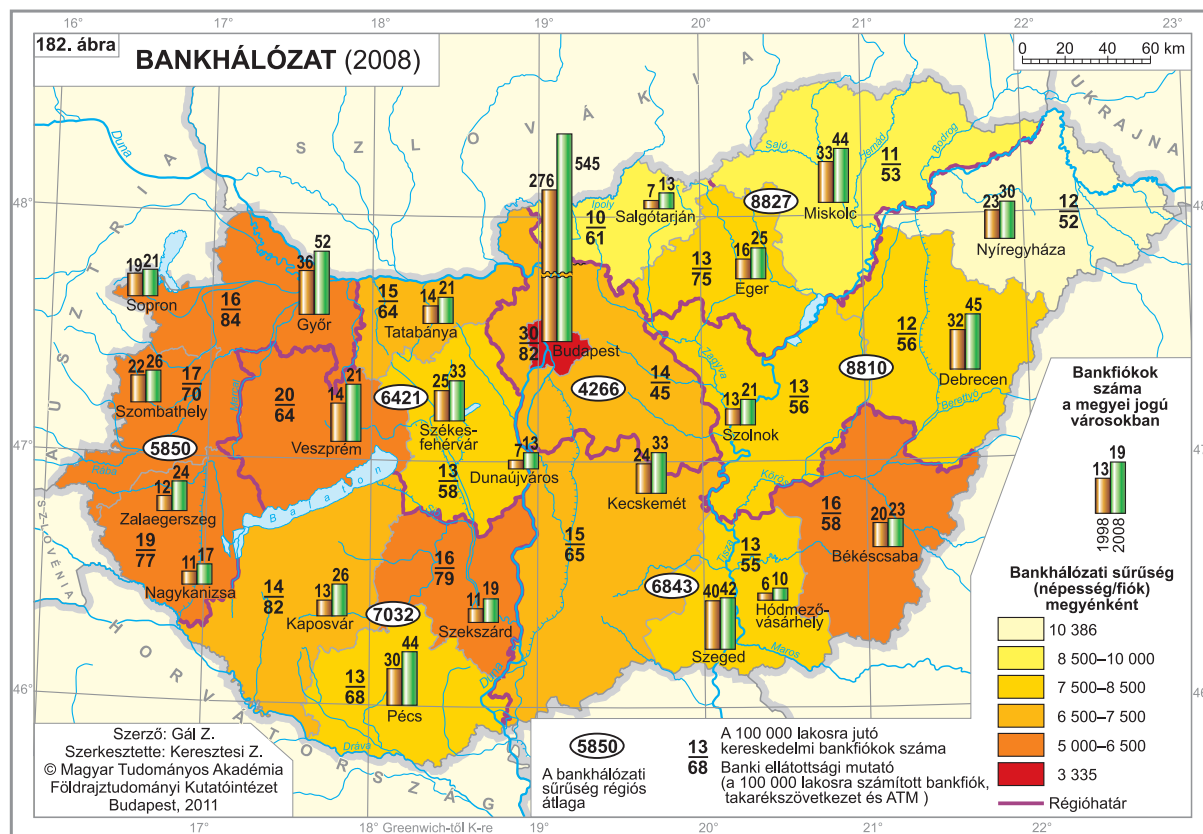
amely a gazdasági fejlettséggel szoros korrelációt mutat (GÁL Z. 2000, 2004) (182. ábra).

A bankok szemszögéből vizsgálódva megállapítható, hogy a hálózatfejlesztésben elsősorban nem a regionális preferenciák, hanem a városhierarchia szempontjai érvé-

44. táblázat A bankfiókhálózat területi megoszlása és a fióksűrűség (1998–2008)

Régió	Bankfiók száma		Bankfiók rész- aránya (%-ban)		Fióksűrűség (lakos/fiók)	
	1998	2008	1998	2008	1998	2008
Közép-Magyarország	304	666	32,0	40,0	9 434	4266
Budapest	253	509	16,0	31,0	7 356	3335
Közép-Dunántúl	96	173	10,0	10,4	11 594	6421
Nyugat-Dunántúl	114	171	12,0	10,3	8 711	5850
Dél-Dunántúl	101	139	11,0	8,3	9 762	7032
Észak-Magyarország	88	144	9,0	8,6	14 591	8827
Észak-Alföld	109	175	12,0	10,5	14 073	8810
Dél-Alföld	132	198	14,0	11,9	10 295	6843
Magyarország	944	1666	100,0	100,0	10 736	6061

Forrás: A szerző számítása, Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach.

nyesültek. A hálózat bővítésének korai fázisában a bankok kísérletet tettek az ország egész területének fiókokkal történő lefedésére, követve a településhierarchiát, a regionális központoktól és megyeszékhelyektől kisebb városi centrumok felé haladva. Mivel az 1990-es évek elején a bankfiókok száma megegyezett a jelentősebb városok számával, a pénzügyi intézmények figyelme a kisebb népességű városok felé fordult. Az 1990-es évek derekán a nagyvárosok a bankfiókhálózat felét (Budapestet is beleszámítva 60%-át) tömörítették.

Ez az arány 2008-ban 14%-ra csökkent, amikor a városhierarchia alsóbb szintjein is megindult a fiókhálózat intenzív fejlesztése (45. táblázat). Napjainkban a fiókhálózat tetemes része (32%) a 10–50 ezer fős középvárosokban található, de közel ugyanilyen arányú volt a főváros részesedése a bankhálózatból. Az 5–10 ezer fős településeken a fiókhálózat kisebb mértékű, míg a 2–5 ezer fős településeken a bankfiókok száma erősebb csökkenést mutatott (GÁL Z. 2005).

A szolgáltatásokhoz való hozzáférés szoros összefüggésben áll az egyes városok gazdasági teljesítményével. A fiókhálózatok bővülése helyett a nagyobb városok relatív pozíciójáról ma inkább az általuk nyújtott pénzügyi szolgáltatások és a bankok közti élesedő verseny adnak pontos képet.

Ebből a szempontból néhány nagyvárosról (pl. Pécs, Győr, Debrecen, Miskolc és Szeged) megállapítható, hogy egyfajta kvázi regionális pénzügyi központként funkcionálnak, igaz a bankhálózat erősödő centralizációja következtében több, korábban területi igazgatósági funkciót (pl. hiteldöntéseket) a budapesti központi fiókokban központosítottak (GÁL Z. 2004).

45. táblázat A bankfiókhálózat megoszlása településkategóriák szerint (1998–2008)

Településkategória (fő)	Településszám (db)	A kategóriateljes népessége (fő)	Népességből való részesedés (%-ban)	Bankfiókok száma (db)			Bankfiókok területi részaránya (%-ban)			Hálózati sűrűség (lakos/fiók)		
				1998	2004	2008	1998	2004	2008	1998	2004	2008
–999	1706	779 006	7,7	0	0	3	0,0	0,0	0,2	–	259 669	
1000–1999	641	923 085	9,1	4	2	6	0,4	0,2	0,4	461 543	153 848	
2000–4999	505	1 521 117	15,0	51	54	56	5,4	4,5	3,4	28 169	27 163	
5000–9999	136	947 165	9,3	91	101	141	9,7	8,4	8,5	9 378	6 717	
10 000–49 999	122	2 320 879	22,9	259	351	532	27,5	29,3	31,9	8 961	4 363	
50 000–99 999	12	763 604	7,5	125	151	188	13,3	12,6	11,3	6 109	4 062	
100 000–	8	1 164 051	11,5	171	188	231	18,2	15,7	13,9	6 807	5 039	
Budapest	1	1 719 342	17,0	240	351	509	25,5	29,3	30,6	7 164	3 378	
Összesen	3131	10 138 249	100,0	941	1198	1666	100,0	100,0	100,0	8550	6 061	

Forrás: A szerző számítása a www.bankkartya.hu és a TEIR adatbázis alapján.

A bankhálózat erősödő területi polarizációja

Az üzleti-pénzügyi szolgáltatások piaca Magyarországon földrajzilag és szervezetenként is centralizált. A magyar ágazati struktúrában belül a pénzügyi és a biztosítási szektor területi koncentráltasága és polarizáltsága a legnagyobb. Ez mindenképpen az ágazat egészének Budapesten való erős koncentrálódásában és szervezeti centralizációjában mutatkozik meg. A bankhálózat területi expanziójának évtizedét követően a szektor szervezeti központosultsága a 2000-es évek elején egyre erőteljesebbé vált.

Ez annyit jelent, hogy a *banki eszközállomány* 95%-a, és a *bankszektorban foglalkoztatottak* 68%-a Budapesten tömörül. Mivel a privatizációban érintett összes bank a fővárosban található, akárcsak a zöldmezős banki beruházások, az ágazatba befektetett tőke 100%-a is ugyancsak itt tömörül (183. ábra).

A magyar bankszektorra a *helyi alapítású bankok hiánya* jellemző. Csupán a kevésbé tőkeerős, a magyarországi banki eszközök 5,2%-át kitevő 139 takarékszövetkezet székhelye található a fővároson kívül. A takarékszövetkezetek az 1990-es években még a bankoknál 1,8-szor több fiókkal rendelkeztek, de 2008-ra a takarékszövetkezetek hálózatának nagyságát elérte a kereskedelmi bankok gyorsabban bővülő hálózata.

A magyarországi bankrendszer polarizált területi szerkezetének okait vizsgálva az alábbi megállapításokat tehetjük (GÁL Z. 2005):

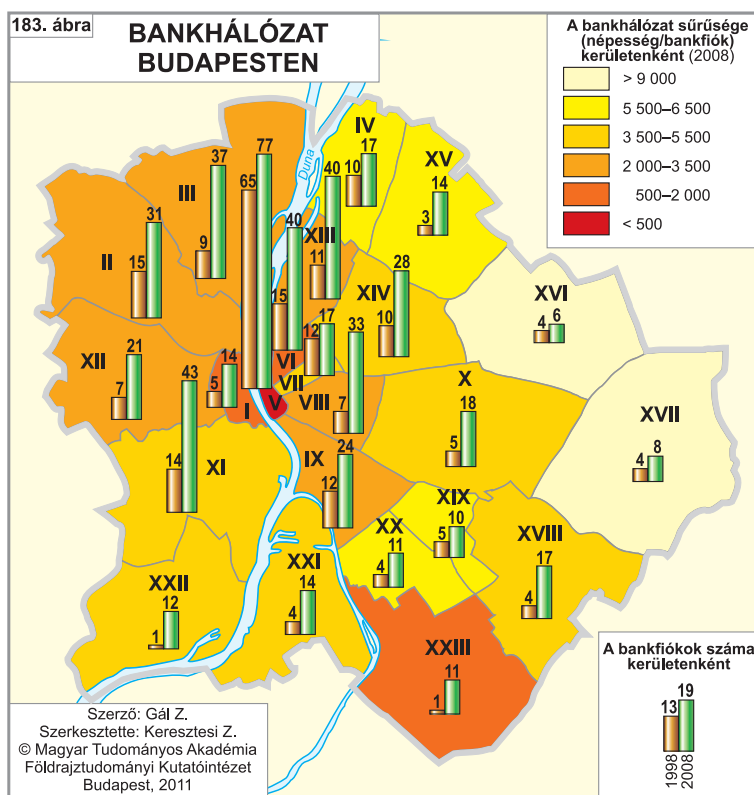
A Budapest-vidék polarizáltság okozója a fiókhálózat erősen centralizált, hierarchikus irányítási struktúrája. Ebből következően a vidéki fiókok döntési hatásköre szűk, bizonyos esetekben még az információhoz való hozzáférésük is akadályokba ütközik (információs aszimmetria).

A bankrendszer polarizáltságát a *külföldi banktulajdon eszközarányosan mintegy 80%-os dominanciájából fakadó "dupla függőségi rendszer"* is erősíti. Ez nemcsak a helyi fiókok és a budapesti leánybanki központ közötti függőséget jelenti, de a külföldi anyabanktól való függés is további alárendelt hatalmi- és érdekviszonyokat

közvetít, amelyek nagyon gyakran távol esnek a helyi gazdaság szereplőinek mind a finanszírozási igényeitől, mind pedig a teherviselő képességétől.

A polarizáció további oka a *szolgáltatásokhoz való viszonylag alacsony hozzáférés*. Ez a fiókhálózatok rendkívül egyenetlen területi eloszlásában nyilvánul meg a városhierarchia és a régiók szintjén egyaránt.

Az EU-ban megfigyelhető általános tendenciákkal ellentétben a magyar piac konszolidációját nem követte a fiókok számának csökkenése. Épp ellenkezőleg, a magyar fiókhálózat a 2008-as pénzügyi válság bekövetkeztéig folyamatosan (legnagyobb ütemben 2006 és 2008 között) bővült. Ebben a két évben megnyitott 400 új fiók meghaladta, az azt megelőző évtized során megnyitott bankfiókok számát. A fiókhálózati expanzió utolsó hullámának legfontosabb következménye az volt, hogy végérvényesen megerősödött a közép-magyarországi régió előnye az ország többi régiójának rovására (181. ábra). A pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés jelen helyzete e szolgáltatások erősödő fővárosi intézményi koncentrációjával írható le, szemben a kereskedelmi bankfiókok a vidéki

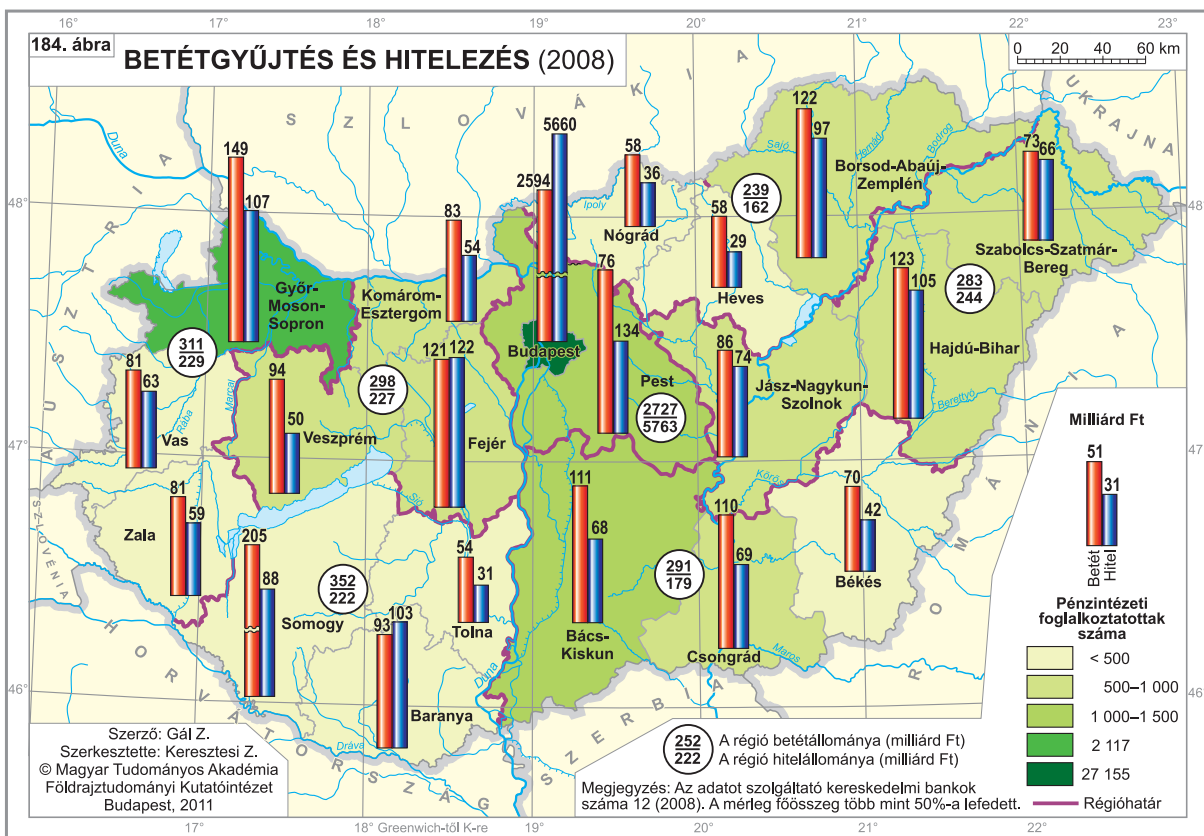

térségek perifériáin és a kistelepüléseken megfigyelhető majdnem teljes hiányával. 2008-ban a kereskedelmi bankok fiókjai 268 településen működtek, ezek 90%-a város volt. Másképpen fogalmazva, a bankfiókok jelentős mértékben elkerültek a falvakat, azaz a településállomány 93%-át. A 2000 fő alatti népességű településeken, azaz a településállomány háromnegyedére, több mint 1,7 millió lakosra mindössze 9 bankfiók jutott. Míg a bankfiókra jutó népesség aránya országosan 18%-kal javult 1998 és 2004 között, e mutató értéke 5,3%-kal romlott azokban a kistérségekben, ahol a bankfiókhoz való hozzáférés mutatói a legalacsonyabbak. Ezen időszak alatt 97-ről 102-re nőtt azoknak a kistérségeknek a száma, ahol az országos átlagnál alacsonyabb hozzáférési mutatók voltak jellemzőek.

A hazai bankok még mindig az ún. "kirekesztő (redlining) stratégiát" alkalmazzák, nem csupán a hálózat fejlesztésében, hanem bizonyos banki szegmensek (pl. KKV hitelezés) esetében is. A szervezeti centralizáció, a fiókhálózatok racionalizációja számos esetben a lakosság bizonyos térségi és települési szintjeihez kötődő – döntően az alacsonyabb társadalmi státusú, vidéki – rétegeinek „pénzügyi kirekesztéséhez” vezetett. Mindez a veszteséget termelő térségek-

ből, településekből, a társadalmilag kirekesztett lakóvezetetekből (városrészekből) kivonuló bankok fiókjainak bezárásához vezetett. Az egyes háttérodai (back-office) tevékenységek döntően Budapesten történő szervezeti és területi koncentrálódása, amely a regionális bankközponti funkciók leértékelésével is járt, tovább mélyítette a Budapest–vidék szakadékot. A területi szempontból negatív irányú konszolidációs folyamatok abban térnek el a Nyugat-Európában tapasztaltaktól, hogy nálunk jóval azelőtt megkezdődtek, mielőtt optimális méretű és kellő sűrűségű fiókhálózat kiépült volna.

Az erős területi koncentrációval jellemezhető magyarországi bankrendszer európai mértékben is jelentős fővárosi koncentrációját igazolja a *betétgyűjtés és a hitelezés területi eloszlása is (184. ábra)*. A tőkekoncentráció feltételei a fejletlenebb régiókban meglehetősen kedvezőtlenek. Ehhez hozzájárul az is, hogy az elmúlt években tovább erősödött a *pénzügyi transzferekben meglévő függőség a főváros és a régiók között*. A „szűrő” modell jelenleg is működik. A fővárosközpontú bankrendszer – lokalizációs előnyeit kihasználva – megszüri a legértékesebb pénzügyi szolgáltatásokat (vállalati üzletág, portfólió és kockázati menedzselés, privát banking)

és a perifériákra irányítja a hagyományosabb, kevésbé jövedelmező szolgáltatási ágakat, illetve a kevésbé testre szabott hitelkonstrukciókat.

A bankrendszeren keresztül bonyolódó pénzügyi transzferek mérlege, a tőke és forrás- elvonások nagysága, vidéken egyértelműen negatív a főváros pozitív mérlegével szemben. A 2008-as év betétgyűjtési és hitelezési adatso- rait összehasonlítva megfigyelhető, hogy amíg Budapesten a kereskedelmi bankrendszer for- rásaiknak alig több, mint a felét gyűjtötték, ad- dig az országosan gyűjtött kereskedelmi banki források 81%-át a fővárosban helyezték ki hitel formájában. Ezzel szemben az országosan gyűj- tött forrásoknak mindössze 19%-a, a vidéken gyűjtött forrásoknak kevesebb, mint a fele került csak vissza a vidéki régiókba hitel formájában (46. táblázat).

A közép-magyarországi régió kivételével mindegyik régió egyenlege negatív a gyűjtött ke- reskedelmi banki források és a helyben kihelye- zett hitelek tekintetében. Két megye kivételével megyei szinten is negatív a banktranszfer, azaz a helyben gyűjtött források kivonása a jellemző. A legerősebb tőkekivonás a dél-magyarországi

46. táblázat Az év végi kereskedelmi banki betét- és hitelállomány megoszlása Budapest és a vidék között

Év	Betét		Hitel	
	az országos állomány %-ában			
	Budapest	vidék	Budapest	vidék
2006	67,6	32,4	62,3	37,7
2007	65,3	34,7	74,4	25,6
2008	57,6	42,4	80,9	19,1

Megjegyzés: az adatot szolgáltató bankok száma: 15 (2006), 8 (2007), 12 (2008). A mérlegfőösszeg több, mint 50%-a minden esetben lefedett.

Forrás: A szerző számítása, KSH éves gazdaságstatisz- tikai jelentése, 2006–2008.

régiókat jellemezte, amelyekben a legmagasabb volt a betét/hitel mutató aránya. Ezekben a térsé- gekben az alacsonyabb gazdasági aktivitás és a vállalkozások alacsonyabb hitelabszorpciók ké- pessége is hozzájárulhatott az alacsonyabb hitel- kihelyezésekhez. Területi szinten megfigyelhető a Dunántúl magasabb betétgyűjtési aktivitása, ami nemcsak abszolút értékben, de az egy főre jutó betétátlagokban is megmutatkozik. Kisebb mértékben ugyanez megfigyelhető a hitelezési arányok tekintetében is.

A takarékszövetkezeti hálózat: a helyi kötődésű banki struktúrák felértékelődése

A hazai forrásból történő önfinanszírozás és a külföldi finanszírozás kérdései a modern ma- gyar bankszektor elmúlt 170 éves fejlődését végigkísérték (GÁL Z. 2010b). A 2007 óta tartó globális pénzügyi válság újra felvetette ezt a kérdést, ami a gazdasági modernizáció eddigi modelljének újragondolását is megköveteli. Az önfinanszírozás növelésének kényszere a hazai és a helyi banki struktúrák megerősítésének irá- nyába mutat. A válság nyomán egész Európában felértékelődnek a helyi-regionális kötődésű pénzintézeti struktúrák (GÁL Z. 2010a). Ma már vezető pénzügyi szakemberek is a helyi beágya- zottságú pénzintézeti struktúrák hiányával, il- letve fejletlenségével is magyarázzák a kelet-kö- zép-európai pénzügyi szektorok gyengeségét és a pénzügyi piacaik sérülékenységét. A szövetke- zeti bankrendszer decentralizáltsága hatalmas versenylőnyt jelenthet a lokális bankpiacokon. Európa fejlettebb pénzügyi piacú országaiban (pl. Hollandia, Franciaország, Olaszország,

Németország) a szövetkezeti bankszektor piaci részesedése 30–50% közötti.

Az elmúlt két évtized Magyarországon a kereskedelmi bankok expanziójának évtizede volt, amelyben a takarékszövetkezeteknek nem csak a bankszerű működésre való átállás ne- hézségeivel, de a tőkeerős kereskedelmi bankok versenyével is meg kellett birkóznuk. A válsá- got megelőző években nemcsak piaci részesedé- sük stagnált, de több üzletágban (pl. lakossági betétgyűjtés) részesedésük jelentősen csökkent. A takarékszövetkezetek 2008-ban a települé- sek 43%-án működtek, de 1087 településen a takarékszövetkezet volt az egyetlen pénzügyi szolgáltató. A kereskedelmi bankok mindössze a településhálózat 8%-án működtek 2008-ban. A takarékszövetkezeti települések 80%-a 5000 fő alatti, 48%-a 2000 fő alatti település (47. táb- lázat).

Mintegy 2,2 millió ember él olyan falvak- ban, kisvárosokban, ahol az egyetlen pénzügyi

47. táblázat A takarékszövetkezeti hálózat megoszlása településkategóriák szerint (1998–2008)

Település-kategória (fő)	Település-szám (db)	A kategória teljes népesség (fő)	Népességből való részese-dés (%-ban)	Takarékszövetkezeti fiókok/kirendeltségek száma (db)		Fiókok/ kirendeltségek területi részaránya (%-ban)		Hálózati sűrűség (lakos/fiók-kirendeltség)	
				1998	2004	1998	2004	1998	2004
-999	1706	779 006	7,7	325	233	18,1	13,5	2 397	3 343
1000–1999	641	923 085	9,1	490	448	27,3	25,9	1 884	2 060
2000–4999	505	1 521 117	15,0	490	477	27,3	27,6	3 104	3 189
5000–9999	136	947 165	9,3	146	157	8,1	9,1	6 487	6 033
10 000–49 999	122	2 320 879	22,9	186	218	10,4	12,6	12 478	10 646
50 000–99 999	12	763 604	7,5	50	74	2,8	4,3	15 272	10 319
100 000–	8	1 164 051	11,5	72	94	4,0	5,4	16 167	12 384
Budapest	1	1 719 342	17,0	35	26	2,0	1,5	49 124	66 129
Összesen	3131	10 138 249	100,0	1794	1727	100,0	100,0	5 651	5 870

Forrás: A szerző számítása a www.otsz.hu és a TEIR adatbázis alapján.

szolgáltató a takarékszövetkezet. Ezek a szolgáltatók nem kizárólag a pénzügyi racionalitás szerint működő pénzügyintézetek, hanem a gazdaságon kívüli, helyi-vidéki tényezők is befolyásolják üzletvitelüket. A takarékszövetkezetek decentralizáltsága hatalmas versenyelőnyt jelent a lokális bankpiacokon, azonban a túlságosan szétaprózott takarékszövetkezeti hálózat méretgazdaságos és bankszerű működésének feltételeit egy erőteljesebb állami támogatás (tőkeerő javítása), illetve az ernyőbank (Takarékbank) által koordinált takarékszövetkezeti integráció teremtheti meg (Kiss Gy. K. 2000, Gál Z. 2003).